

MUHAMMED ŞABAN KÂMÎ-İ ÂMÎDÎ'NİN ESERLERİ

Dr. M. Sait MERMUTLU

Dicle Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi

Özet:

Pek çok tasavvuf erbâbı, sanat ve fikir adamı yetiştiren Diyarbakır; fikir adamlılığından mutasavvıflığına, musikişinaslığından hattatlığına uzanan hayat çizgisi içerisinde Divan'ı ile birlikte yazmış olduğu diğer eserler kadar, yetiştirdiği birçok öğrencisiyle de tasavvufî kimliğinin yanında müspet ilimler ve estetik sanatlara olan vukûfiyetiyle, başta, bulunduğu bölge olmak üzere haklı bir şöhret elde etmiş olan Kâmî'nin de doğup, yaşadığı bir şehirdir.

Kudretli bir mutasavvıf ve ilim adamı; sanat ve fikir erbabı olan Muhammed Şaban Kâmî'nin, aslında bu çok yönlü kişiliği, Diyarbakır'da yetişen bir çok ilim erbâbı için de feyiz kaynağı olmuştur. Makalemizin konusunu, haklı bir şöhret elde etmiş olan Kâmî'nin, muhtelif konularda kaleme almış olduğu eserlerinin tetkikine ayırarak bilgi vermeyi amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Kâmî, Din, Tasavvuf, Mutasavvıf, Yazma eser, Basma eser.

MOHAMMAD SHABAN KÂMÎ' AL-AMÎDÎ'S WORKS

Abstract:

Diyarbakır is a city where was brought up many mysticism masters. And Kâmî borned and lived in Diyarbakır who was a master from intellectual to sufi intellectual, from musicial to penman so he had a right famous. And he wrote Divan. Although he brought up many students and he was interested in affirmative science and estetic art.

Muhammed Şaban Kâmî who was a sufi-itellectual and scientist; art and thought master had multi - faceted personality . For this reason he was a source of inspiration for many scientist who grew up in Diyarbakır. Our article's thema plans on to give information about Kâmî's works on various topics who won a right famous.

Key Words ; Diyarbakır, Kâmî, Religious, Mmysticism, Sufi-İntellectual, Writing word, Printing Word.

HAYATI

Muhammed Şabân Kâmî'nin Diyarbakır'lı olduğu hakkında bütün kaynak müttefikler.¹ İbnülemin, doğum tarihini 15 Şaban 1220/1805 olarak belirtir.² Kâmî de bu konuyla ilgili olarak bir beytinde:

Dirîgâ sinn ü sâlim oldu altmış

Gönül gaflet bisâtında yan yatmış (Mn 28)

aynı zamanda Divân'ın tab tarihi olan H.1280 yılında 60 yaşında olduğunu ifade ederek, İbnülemin'in verdiği tarihi doğrular. Babasının Hoca Ahmed isminde memleketin veli zatlarından olduğunu söyleyen Ali Emirî, onun da babasının Şeyh Mahmud (Haskefi-Hasankeyfi) olduğunu ifade eder.³ Annesinin de 1210 yılında vefat eden Diyarbakır âlimlerinden Gönclü-(Cönlü)⁴-zâde Abdurrahman Efendi'nin kızı diye bahseden Ali Emirî, Kâmî'nin hanımı hakkında bilgi verirken şu ifadeyi kullanır: “pîr-i tarîkat-ı aliyye İbrahim Gülşenî ibn. Şeyh Muhammed Âmidî sülalesindedir”.⁵

Ali Emirî, Esâmî-i Şuarâ-yı Âmid'de Kâmî'den “Üstad-ı ekremimiz, ilm ü irfân ü kemâlât ile mevsûf-i vücud ve sehâ vü kerem ile nâdirü'l-emsâl ve marufdur (ilim, irfan ve kemâlât ile vasıflanmış, cömertlik ve ikramda eşine az rastlanır biri olduğu)”⁶ diye bahsederken, Bursalı Mehmed Tahir de Esmâu'l-Müellifin'de onun için “efâıldan zû-fünûn (en faziletli âlimlerden çeşitli ilim ve fenlere vakıf) bir zat”⁷ ifadesini kullanır. Şevket Beysanoğlu “herşeyden evvel şöhretli bir ilim adamı idi. Diyarbakır'da yetişen bir çok fikir ve sanat erbabı ilk feyizlerini kendisinden almışlardır. Arap ve Acem dil ve edebiyatına vakıf olan zatın her iki dilde de manzum eserleri vardır”⁸ diyerek söz etmiştir.

Kâdirî ve Rifâî Tarikatı şeyhliğini üstlenen, Divân sahibi bir şair ve çeşitli ilimlere vakıf olan Şaban Kâmî'nin ayrıca icâzet⁹ verecek derecede hat sanatında meşhur olduğunu ve mûsikî ilmine de vukufiyetini en azından mısralarında görebilmekteyiz.

¹ Ali Emirî, *Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid*, Millet Kütüphanesi, Tarih 781/1, s. 86/42b; Bağdatlı İsmail Paşa, (1951- 55) : *Esmâu'l - Müellifin*, I, İstanbul, s. 346; Mehmed Süreyya, (1311) : *Sicill-i Osmânî*, II, İstanbul; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, (1969): *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul, s. 782-83; Fatîm Efendi, (1271): *Tezkire-i Hatimetü'l-Eş'ar*, İstihkâm Alayları Litoğrafya Destgâhı, s. 352; Bursalı Mehmed Tahir, (1333): *Osmanlı Müellifleri*, I, İstanbul, s. 339.

² İbnülemin,(1969) : 782.

³ Ali Emirî, (1328) : *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, I, Dersaadet Matbuâ-yı Âmidî , s. 309.

⁴ Cönlü, eski bir sülaledir. H. 200 civarında, başlangıçta bu isimle şöhret bulan Cönlü İbn. Halil İbn. Abdullah el-İclî isimli bir şahıstır. Bu aileden 600 seneyi aşkın bir zaman içinde pek çok âlim, fazıl ve makam sahibi yetişmiştir. Sonunda Halil b. Abdullah 744'te vefat etmiştir. Oğlu Muhammed de fazıl ve fâkihtir. İşte bunların silsilesinden ve memleketin âlimlerinden Abdurrahman Efendi (1210) senesinde Diyarbakır'da vefat etmiştir. İki kızı ve bir Muhammed Emin kalmıştır. ((Emirî, (1328) : 309 Dipnottan naklen)).

⁵ Ali Emirî, (1328) : 309.

⁶ Ali Emirî,Tarih,781/1, 86/42b.

⁷ Bursalı, (1333): I, 339.

⁸ Beysanoğlu, (1957-1960) : *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, II , İstanbul, Diyarbakır Tanıtma ve Turizm Derneği Yayını, s.41.

⁹ Şaban Kâmî'ye ait olan bir icâzet hususi kütüphanemde mevcuttur.

Refik” takma adıyla bazı şiiirlere de imza attığını yine Emirî’den öğrendiğimiz Kâmî’nin vefat tarihini İbnülemin ve Bursalı Mehmed Tahir 1301(1884) olarak bildirirler.¹⁰

ESERLERİ

Yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde, Muhammed Şabân Kâmî’ye ait olan eserlerin matbu veya yazma nüsha halinde Süleymaniye Kütüphanesi’nde, Millet Kütüphanesi’nde, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi’nde ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi’nde mevcut bulunduğunu tespit ettik. Bunların dışında ayrıca Diyarbakır İhtisas Kütüphanesi’nde 1538 numarada kayıtlı, bir çok risâle ihtiva eden bir mecmuâda¹¹ Kâmî’ye ait bir takım şiiirlerin bulunduğunu gördük. Yine aynı Kütüphanede 1729/2 numarada “Şemâil-i Şerife” ismiyle şairimiz adına kayıtlı gösterilen bir eseri aynı numarada bulamadık. Kâmî’nin bu isimde bir eseri olmadığını biliyoruz. Sanıyoruz yazmış olduğu mevlidlerden bir bölümünü ifade etmektedir. Aynı kütüphanenin 865 numarasında kayıtlı, Lebîb – Kâmî ve Hâmî’ye ait divanlardan seçilmiş şiiirleri bir arada tutan mecmua da yazma olup 1283 tarihini taşımaktadır.

A. YAZMA ESERLERİ

Kâmî’nin yazma olan “Redd-i Protestan, Risâletü’l-Asâkiri’l-Mansuriyye, Risâle-i Halli’l-Müşkilât, Usûlü Tehânî Bi Tefviki’r-Rabbânî, Risâle-i Tehniyye ve Risâle-i Tıbbiye” adlı altı adet risâlesi, müellif nüshası ve yegâne nüsha olma özelliğiyle bir mecmuâda¹² aynı sırayla yer almaktadır. Bunların dışında Kasîde-i Kamîsiyye, Mevlid-i Nebi ve Medhiye-i Hasan ve Hüseyin adlı eserleri de mevcuttur.

1. REDD-İ PROTESTAN

Bu eser Arapça olarak yazılmıştır. Hristiyanların, Hz. İsa’yla ilgili temel akidelerinden olan onun Allah’ın oğlu ve ruhu olduğu için diğer peygamberlere ve Hz. Muhammed’e üstün olduğu gibi konuları yeniden gündeme getirip yaymaya kalkmaları üzerine Şaban Kâmî’nin naklî ve aklî delillere dayanarak bu iddiaları çürütmeye çalıştığı bir eserdir.

Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 4517/1 numarada kayıtlı, siyah mürekkeple ve Nesih hattıyla kaleme alınmış olan bu eser, 220x150, 165x100 mm. ebadında, 1-12 yk. ve 9 st. olup, tarihsizdir.

2. RİSÂLE-İ ASÂKİRİ’L-MANSURİYYE

II. Mahmud’un teşkil ettiği Asakîr-i Mansure-i Muhammediye askerlerinin askerî hareketleri ve ülkenin asayişî yolundaki çabalarının Şaban Kâmî’ye ilham ettiği Arapça kaleme alınmış bir eserdir. Sincar, Midyat ve Cebel-i Beyza gibi bölgelerde başkaldıran isyancıların ve eşkiyanın yola getirilmesi, Güneydoğu bölgesinde de bu askerlerin sağladığı emniyeti göstermiştir.

¹⁰İbnülemin, (1969) : 782 ; Bursalı, (1333) : I, 339.

¹¹ Manzum ve Mensur olarak değişik mevzularda ve şahıslar tarafından yazılmış 21 adet risaleyi içeren bu yazma eserin 88a,89b ve 142b numaralı sayfalarında Kâmî’ye ait 2 Terci-i Bend ve 2 Gazel bulunmaktadır (Bu şiiirler divân’da mev- cuttur).

¹² Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/1-6.

Kitap bir Mukaddime, üç Sâniha ve bir Hatimedden ibarettir. Ayet ve hadisler ışığında cihad, şehitlik, kahramanlık, silah kullanma, askeri eğitim vb. konular ele alınarak savaşın dinî temelleri üzerinde etraflıca durulmuş bir çalışmadır.

Kâmî, bu eseriyle padişaha ve devlete olan teşekkür borcunu bir parça ödemiş olacağı inancındadır.

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 4517/2 numarada, 220x145, 145x100 mm. ebadında, 13-30 yk., 14 st. olarak siyah mürekkeple ve Nesih hattıyla yazılmış olup tarihi bulunmamaktadır.

3. RİSÂLE-İ HALLÎ'L-MÜŞKİLÂT (NUZÛL-İ İSÂ)

Kâmî'nin bu eseri de Arapça'dır. Buhara'dan gelen büyük âlim Sıbgatullah ile Şaban Kâmî arasında geçen Hz. İsâ'nın inişiyle ilgili konuşmalar sırasında Kâmî'nin savunduğu görüşlerin kaleme alındığı bir eserdir. Sıbgatullah'a göre Hz. İsâ ahir zamanda indiğinde bir hakim ve imam olarak incek ve Peygamberimizin halifesi olarak İslâm şeriatına göre hükmedecektir. Bu durumda Mehdi'ye tabi olması gerekmeyecektir. Çünkü bir peygamberin bir veliye tabi olması doğru değildir.

Buna karşılık Şaban Kâmî şu görüşü savunur: Mehdi, bir halife, hakim ve imam olarak görevini yaparken İsâ peygamber, Hz. Muhammed'in şeriat hükümlerinin tümünde ona uyacaktır. Bu konuda hadis kitaplarına ve başka kaynaklara dayanarak etraflıca yapılan bir etütten ibarettir. Risale, Hz. İsâ, Mehdi, Deccal, Dabbetü'l-arz gibi konular içermektedir. Eserin tasavvufî bir niteliği yoktur.

Bu eser de, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 4517/3 numarada kayıtlı, 220x148, 145x98 mm. ebadında, 31-51 yk., 15 st. ve siyah mürekkeple Nesih hatla kaleme alınmış, 1252 tarihini taşımaktadır

4. USULÜ TEHANÎ Bİ TEVFİK-İ RABBÂNÎ (RİSÂLE-İ TAFDİLİYYE)

Bir Mukaddime ve On Bâb ve Hatime'den ibaret, halkın adet edindiği musafaha, muanaka (kucaklaşma), öpüşme, el öpme, ayağa kalkma; bayram, makam, gazilerin ve hacıların karşılanması, ay ve yılbaşlarında vb.yapılan kutlamaların sünnette aslı olup olmadığı; şeriatla bunlara cevaz bulunup bulunmadığı konusunda halkın uzayıp giden sorularına cevap vermek üzere dinî kaynaklara (ahbâr ve âsar) dayanılarak hazırlanan bir risaledir. Arapça olarak kaleme alınmış olan bu eserin sonunda halvet ve muhalata (toplumda iç içe olma) konusu tartışılarak bu konu üzerinde kesin bir şey söylemenin zor olduğu, ancak özellikle zamanımızda eğer kişi mübtedî (deneyimsiz) ise onun için halvetin daha iyi olacağı görüşüne yer verilir. Tasavvufî niteliği olmayan bir eserdir. Eserin son varakında şu ifade yer alır: “Temmet hazihî'r-risâletü alâ yed-i müellifihâ fî şehri-i Ramazan fî seneti elf ve mieteyni ve semaniyete ve hamsîn”¹³.

Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 4517/4 numarada kayıtlı, bu risale, 220x145 ve 165x98 mm. ebadında, 52-76 yk., 13 st., siyah mürekkeple ve Nesih hattıyla kaleme alınmış olup, müellif hattıyla ve 1258 tarihlidir. Ayrıca İstanbul

¹³ “Bu risale müellif hattıyla Ramazan ayında 1258 senesinde tamamlanmıştır.”

Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Arabça Bölümü, Numara 6236'da kayıtlı, Nesih hattıyla, aynı tarihi taşıyan 35 sayfalık bir başka nüsha da bulunmaktadır.

5. RİSÂLE-İ TEHNİYYE

Kâmî'nin kutlama konusuyla ilgili hadisler ışığında açıklama getirdiği, bu risalesi kendi ifadesiyle Sultan Mahmud'a takdim edilmek üzere; ayrıca "teşekkürü hâvî zebânî türki bir risâle tertib ve tanzîm, bir mukaddime 10 bab, 1 hatime üzre ihtitam, her vecihle nefs-i âm olsun için tahrîr ve takdimine ikdâm eyledim" diyerek İstanbul'da bulunduğu sırada Ramazan ayında kaleme alınmıştır. Mukaddimedede, kutlamaya başlamanın uygunluğu, Peygamber'e ait eserlerle ve ona ait hadislerle on yerde tespit edilerek ifade edildiği açıklanmıştır. İlk bölümü: "Fezâil-i aliyye ve menâsıb-ı diniyyenin tebrik ve tehniyyesi istihbabı beyânındadır". İkinci bölüm: "Guzât-ı zî-saadetin gazâdan teşrifleri eyyâmında tebrik ve tehniyyesinin istihbâbı olmasının beyânındadır. Üçüncü bölüm: Hüccâc-ı zevi'l-ibtihâcî bade'l-hacc tebrîk ü tehniyyesinin istihbâbı beyânındadır. Dördüncü bölüm: Tâib'in (tevbe edenin) tevbesinin tehniyyesinin istihbâbı beyânındadır. Beşinci bölüm: Marîz'in bade's-sıhhat tebrîk ve tehniyyesinin istihbâbı beyânındadır. Altıncı bölüm: Evlenenleri bade'n-nikâh yahut bade'z-zifâf tebrîk eylemek istihbâbı beyânındadır. Yedinci bölüm: Zürriyet oldukça tebrîk tehniyyesinin istihbâbı beyânındadır. Sekizinci bölüm: İbtidâ-i Ramazân-i Şerîfde tehniyye ve tebrîkin istihbâbı beyânındadır. Dokuzuncu bölüm: Sevb-i cedîd ilbâs (giydirilme) olundukda tebrik ve tehniyyesinin istihbâbı beyânındadır. Onuncu bölüm: Bayram günlerinde tebrîk ve tehniyyenin istihbâbı beyânındadır.

Hatime bölümünde: insanların karşılaştıklarında sergilemiş oldukları hareketler (ayağa kalkma, karşılama, öpme, el sıkışma ve kucaklaşma) hadislerle izah edilmeye çalışılmıştır.

Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 4517/5 numarada kayıtlı bulunan bu nüsha, 220x145, 148x80mm. ebadında, 77-88 yk., ve siyah mürekkeple Nesih hattıyla yazılmış olup tarihi belli değildir.

6. RİSÂLE-İ TIBBIYE

Kâmî'nin Tıp ilmine dair bilgisini ortaya koyan bu Arapça eser 36 sahife olup, "Hâzihi'r-risâle fî beyân-ı mualeceti'l-azâi li'r-re'si" (Başta bulunan bazı organlarla ilgili rahatsızlıkları tedavi beyânındadır) başlığıyla bir girişten sonra 11 ayrı hastalık hakkında bilgi verilir. İlk hastalığın sebebi irdelenir, daha sonra da hastalık hakkında tedavi ve ilaç için bir takım önerilerde bulunulur.

Bu risâlede yer verilen hastalıklar sırasıyla şunlardır:

a-Fî beyâni siraceti'l-ayn (Göz sirâcası hastalığı hakkında)

b-Fî beyâni gışâveti'l-ayn (Göz perdesi hakkında-Türkçe'de "aksu" diye bilinir)

c-Fî beyâni illet-i sevâdü'l-ayn ev alâmetühü (göz bebeği hastalığı ve alametleri hakkında. Türkçe'de "karasu" denilir)

d-Fî beyâni mâi'l-ebîyâz fî ayn (Gözde pek aklık, beyazlık hakkında)

e-Fî beyâni amâi'd-deccâci fî'l-ayn (Gözde tavuk körlüğü-Türkçe'de "tavuk karanlığı" denir.)

f-Fî beyâni veca-i cemii'l-esnânî (Bütün diş ağrıları hakkında)

g-Fî beyâni illet-i uşkurü'l-uyûnü'l-esnânî(Dişeti hastalığı olan uşkur hakkındadır)

h-Fî beyâni sırâce usulu'l-esnânî (Diş köklerinde "sıraca" hastalığı hakkında)

ı-Fî beyâni veca-i cemî'l alât-ı'l-üzn (Kulağın içbölümünde oluşan bütün ağrılar hakkında)

j-Fî beyâni illet-i veca-ı bûkî'l-üzn (kulak borusu hastalığı hakkında)

k-Fî beyâni sırâcetü'l-üzn (kulak sırâcası hastalığı hakkında)

Süleymaniye Kütüphanesi, 4517/6 numarada kayıtlı olan bu eser, 198x140, 140x100 mm. ebadında, 80-107 yk., 13 st. halinde beyaz kağıt üzerine Nesih hattıyla ve siyah mürekkeple yazılmış ve 1275 tarihlidir.

7. KASİDE-İ KAMİSİYYE

Kâmî'nin Arapça kaleme almış olduğu eserlerinden birisidir. Bu eser aynı zamanda Kâmî'nin Arap diline olan hakimiyetini de göstermesi bakımından önemlidir. İmâm Busayrî (Ö.1296) tarafından Peygamberimize duyulan sevginin bir ürünü olan Kaside-i Bürde'ye bir nazire olarak kaleme alınan bu kaside, 10 beyitlik bir girişten sonra 7 bölüm halindedir:

İlk bölüm, Fi beyâni'l-aşk ve's şevk (24 beyit)

İkinci bölüm, Fi beyâni manii'n-nefsi ani'l-hevâ (17 beyit)

Üçüncü bölüm, Fi beyâni Zühdü't-takvâ (15 beyit)

Dördüncü bölüm, Min beyâni evsâfi mahâsini Resûlillah (58 beyit)

Beşinci bölüm, Min evsâfi mahâsını sahabeti'l-kirâm (19 beyit)

Altıncı bölüm, Fi beyâni muhabbetillah ala vechih (21 beyit)

Yedinci bölüm, Fi'l-münâcât (37 beyit)

Giriş bölümünün dışında toplam 191 beyit tutarındadır.

Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli Bölümü, 584 numarada kayıtlı bu eser, 250x130, 170x130 mm. ebadında, 9 yk., 14 st., ve siyah mürekkeple Nesih hattıyla kaleme alınmış olup 1276 tarihini taşımaktadır.

8. MEVLİD-İ NEBİ

Şâirimizin yazmış olduğu iki ayrı mevlidden yazma olanıdır. 426 beyit tutarındaki bu mevlid, ilk başta bir münâcâtla başlar. Sonra Peygamberin özelliklerinden bahsedilir.

Bu bölümü takip eden bölümde mevlid okumanın fazileti ve yararlarını konu alan iki hikâye anlatılır. Peygamberlik nurunun intikalini konu alan genişçe bölümde ise, Allah'ın kendi nurundan Peygamberi yaratması, O'nun nurundan da Âdem'in yaratılması, birkaç nebilerden O'nun nurunun intikali, Hazret-i Nuh'a, Hazret-i Süleyman'a, Hazret-i Yusuf'un güzelliğine ve zindandan kurtuluşuna intikali, Hazret-i İsmail ve onun kurban edilmesine, Hazret-i İbrahim'e ve onun ateşten kurtuluşuna vesile olmuştur. Bu nurun Abdülmuttalib'e sirayeti matbu mevlidde (İrfaniyye mevlidi) olduğu biçimde, bu mevlidde de karşımıza çıkar. Daha sonra Abdullah'a bu nurun ulaşması ve Âmine'yle Abdullah'ın evlilikleri, Hazret-i Âmine'ye bu nurun intikali ve hamileliğini konu alan bölümün ardından Arapça bir naat ve Peygamberimizin doğumunu konu alan bölümü tekrar bir naat takip eder. Bir bölümü matbu mevlidde de bulunan "merhaba" faslı ve ardından Peygamberimizin süt annesi Halime'nin hikâyesi yer alır. Peygamberimizin mucizelerini anlatan bölümde matbu mevlidde yer alan mucizelerle birlikte, "Diktiği bir hurma dalının anında büyüyüp yemiş vermesi, ön ve arkadan aynı derecede görme kudretine sahip olması" mucizelerinden de bahsedilir.

Nihayetinde "Duâ" bölümüyle mevlid neticelenir.

Duâ bölümünden örnek,

Ey Hüdâvend-i Kerîm ü zü'l-Celâl

Vâhid ü Hayy ü Kâdîm ü Lâ-yezâl

İsmü'l-a'zâm hürmetine yâ Hüdâ

Müstecâb eyle du'âmız dâimâ

Mefhar-ı şâh-ı risâlet hürmeti

Maşrık-i şems-i hidâyet hürmeti

Sırr-ı furkân 'arş-ı a'zâm hürmeti

Levh-i mahfûz nûr-i efhâm hürmeti

Araştırmalarımızda ulaşabildiğimiz yegane nüshadır. Diyarbakır İhtisas Kütüphanesi, Yazmalar Bölümü, 4378/A'da kayıtlı bulunan bu eser, 32 sahife olup, Rüşdi Çermikî tarafından, 21 C.Evvel 1299 (28 Mart 1298/10 Nisan 1882) tarihinde istinsah edilmiştir.

9. MEDHİYE-İ HASAN VE HÜSEYN

Bu eser, matbu eserler kısmında açıklamasını yaptığımız “Hadika-i Maneviyye” isimli eserdir. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü, No: 42664’da, Nesih hattıyla, 1279 tarihini taşıyan bu eser 11 sayfadır.

B. MATBU ESERLERİ

Kâmî’nin matbu eserlerini bir arada toplayan külliyatta¹⁴ sırasıyla, Risâle-i Mevlid-i Şerîf-i İrfaniyye-Divân- Hadikâ-i Maneviyye- Mevlid-i Şerif (Der-Beyân-ı Şurût-i Kıraat, Der-Beyân-ı Fezâil-i Kıraat-ı Mevlüd-i Şerif, Der-beyân-ı ırhasat-ı Hazret-i Muhammed, Der-Beyân-ı Mucizât-ı Fahr-i Risâlet-Penâh)-Der-Beyân-ı Mirâc-ı Hazret-i Muhammed ve İbtidâ-i Gazeliyyât yer almaktadır. Ayrıca bu külliyyatın dışında Hutût-i Mütenevvia ve yukarıda yazma nüshası hakkında bilgi verilen Kâside-i Kamisiyye adlı eserleri de mevcuttur.

1. MEVLİD-İ ŞERİF-İ İRFANİYYE

Bu risâlenin en başında “Nazm-ı latif der-beyân-ı fezâil-i mevlüd-i şerif” başlığıyla mevlid okumanın faziletine kısaca (sekiz beyit) değinen Kâmî, yüz doksan beyitlik esas manzumeye geçer. Allah’ın kendi nurundan Peygamber’i yaratması, bütün kâinâtı da o nurla vücuda getirmesi anlatılırken, o nurun Hazret-i Adem’den- sırasıyla, Nuh, Süleyman, Yusuf, İbrahim ve İsmail’e intikalinin anlatıldığı; “Beyân-ı İbtidâ-i Nûr-i Ahmedî” bölümünü takip eden bölüm, aynı nurun silsile yoluyla Peygamberimiz’in babası olan Abdullah’a intikalini konu alan “Keyfiyet-i Hazret-i Abdullah”, Anneleri Amine’ye intikal edip hamile kalması, “Beyân-ı Âvân-ı Haml-i Hazret-i Âmine” bölümüyle hikâye edilir. Sırasıyla Peygamber’in doğumunun ifadesi olan “Teşrif-i Hazret-i Fahr-i Risâlet”, “Naat-ı Şerîf” ve “Matbau’ d-duâ” bölümüyle nihayet bulur.

“Beyân-ı İbtidâ-i Nûr-i Ahmedî” bölümünden birkaç beyit veriyoruz,

Mâye-i sırr-ı vücûd-i Ahmedî

Mebde-i rahmet cihânın sermedî

Bahş-i revnak oldu zâtı âdeme

Geldi ünsiyyet vücûd-i ‘âleme

Buldu ol dem hilkat-i âdem cemâl

Hil’at-ı cûd-ı vücûd ile kemâl

Ez hitâb-ı ‘izzet-i sırr-ı elest

¹⁴ Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa Bölümü, 522/3-7 numarada; ayrıca bkz., Kadızade Burhaneddin Bölümü, 146/ 1-4 numarada.

Bâ-belâ zerrât-ı insân oldu mest

Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa Bölümü, 522/3 numarada ve h.1279 tarihini taşıyan bu eserin, aynı zamanda Kadızade Burhaneddin Bölümü146/4 numara, h.1280 tarihiyle kayıtlı bir nüshası da vardır ki her iki yerde de 15 sahifedir.

2. DİVÂN

Şabân Kâmî Divânı'nın elimizde ne yazık ki yazma bir nüshası yoktur. Yaptığımız araştırmalarda Şairin 1280(1864) yılında İstanbul'da taşbasmayla bastırıldığı Divânı'nın nüshasının, matbu eserlerini birarada tutan külliyat içerisinde sadece Süleymâniye Kütüphanesi Tahirağa 522/4 bölüm ve numarayla bulunduğunu, Gazeliyyât kısmının ise Divânı'ndan ayrı olarak aynı kütüphanede, 522/7 ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde, 28312 numarada aynı tarihle(1280) kayıtlı olduğunu gördük. Elimizde bulunan matbu Divân¹⁵ ise aynı yıl basılan eserin bir nüshası olup, en başında alfabetik bir Gazeliyyât bölümü bulunmaktadır.

Divân, mesnevî tarzında yazılmış 49 beyitlik münâcâtla başlar. Onu 133 beyit tutarında kaside şeklinde bir mirâciye takip eder. Daha sonra biri 9, biri 7, üçü 6, ikisi de 5 beyit tutarında yedi adet naat sıralanmıştır. Nâbî'nin meşhur bir şiirini tahmisin ardından sırasıyla Hazret-i Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali (iki adet), Hasan-Hüseyn, Abdülkadir Geylânî ve İmâm-ı Azam için medhiyeler kaleme alınmıştır. Devrin Padişahlarından II. Mahmud (52 beyit) ve Abdülaziz için (12 ve 32 beyit) olmak üzere üç kaside ve yine Abdülaziz için iki ayrı gazel bulunmaktadır. Divân'ın sonunda (Tehniye-i sâl-ı cedîd -Yeni yıl kutlaması) adıyla bir tarih bulunmaktadır.

Gazeliyyât bölümünde ise, toplam 181 gazelin ikisi mülemma', biri müstezâd ve 8 adet de Farsça gazellerdir. Ayrıca 1 Tesdis (Halet Efendi gazeline), 4 Tahmis (İzzet Paşa, Atıf Bey, Yusuf Ziya ve Fazlı'nın gazellerine), 7 Terc-i Bend, 7 lügâzât, 1 Murabba ve 9 müfredât bulunmaktadır.

3. HADİKÂ-İ MANEVİYYE

Peygamberimizin torunlarından Hüseyin'in şehid edilmesini ve Kerbelâ olayını anlatan toplam 228 beyit tutarında bir risaledir. Bölümler halinde yazılan bu risalenin en başında Kâmî, Allah'a sonsuz ve sayısız hamd ve senâ, Resulüne saygı ve sevgisinin ifadesi olan beyitlerin ardından, Kerbelâ faciasını anlatan bu risaleyi yazdığını söyler:

Yazdım âteşden varakda mesnevî

Gonca gül-nâr-ı hadîka ma'nevî

.....

Şeh Hasan ile Hüseyin mersiyesin

¹⁵ Niyazi Akyürekli Bey'in özel Kütüphanesi'nden yararlanılmıştır.

Hâmeden icrâ idüb esniyesin

Giriş bölümünden sonra Münâcât bölümüyle birlikte yedi bölüm halinde yazılan risâlede bölüm başlıkları şunlardır;

- a- Der Beyân-ı Ağâz-ı Esrâr-ı Şehidân-ı Kerbelâ-i Ender-Belâ
- b- Der Beyân-ı Hilâfet ve Şehâdet-i Hazret-i Aliyyi'l-Mürtezâ
- c- Der Beyân-ı Hilâfet ve Şehâdet-i Hazret-i Hasan
- d- Beyân-ı Ahvâl u Revân-ı Hazret-i Hüseyin Der-Mekke-i Mükerrreme
- e- Beyân-ı Şehâdet-i Hazret-i Hüseyin Der-Fezâ-i Kerbelâ
- f- Fasl-ı Mersiye-i Şehâdet-i Esniye
- g- Der-Beyân-ı Münâcât

Mersiye tarzında yazılan bu eser, 16 sahifeden ibarettir. 1280'de basılmış olup, Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızade Burhaneddin Bölümü, 146/3; Tahirağa Bölümü, 522/5 ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 28310 numarada kayıtlıdır.

4. MEVLİD-İ ŞERİF

Beş bölümden oluşan bu risalede sırasıyla, mevlid okumanın adabından, faziletlerinden, Peygamberimizin dünyaya gelmeden önce ve sonrasına dair mucizelerden, Hz. Peygamberin miracı ve son olarak da Peygamberimizin mucizelerinden bölümler halinde bahsedilir.

1a- Der-Beyân-ı Şurût-i Kıraat:

Risâlenin 11 beyitlik ilk bölümünde, mevlid okumanın şartları ve âdâbından bahseden Kâmî, mevlid okumadan önce Hazret-i Peygambere güzel bir edâ ve tecvid ile hatim okunmasını, bol bol salat ve selâm getirilmesini mevlid okumanın edepi olarak gösterilen; mevlid sahibinin de güzel kokuları, şerbet ve yemeklerle sevabını artıracaklarını, böyle samimi ve manevî ortamların ruhlara feyiz dağıtacaklarını ve bu mekânlar ve meclislerin meleklerin ziyaretine uğrayacaklarını; Cenâb-ı Hakk'ın indinde büyük bir manevi mükâfata sebep olunacağını söyler;

Bir dag altun güyâ sarf itmişdir ol

‘İnd-i Mevlâda olur öyle kabûl

1b- Der-Beyân-ı Fezâil-i Kıraat-ı Mevlüd-i Şerîf:

Bu risâle'nin ikinci bölümünü ihtiva etmektedir. Otuz bir beyitlik bu bölümde mevlid okumanın faziletlerinden bahs ederken, sık sık ihlasla okutulan mevlidin, Allah'ın indinde karşılığı olan manevî mükâfat bir hikâyeyle aktarılır;

Ger dilersen her dü ‘âlemde necât

Hazret-i Ahmed için oku salât

1c- Der-Beyân-ı İrhasât-ı Hazret-i Muhammed Aleyhi’s-Salatü’l-Ebedî:

Hz. Muhammed’in Peygamber olarak gönderilmesinin belirtilerinden bahseden bu bölüm, risâlenin en uzun bölümlerinden ikincisi olup altmış altı beyit ihtiva eder. Peygamber Efendimiz’in doğumundan, çocukluğunu kapsayan dönem içinde, insan aklını acizde bırakan bir takım olağanüstü gelişmeler ve kendisinden zuhur eden davranışları (Kâbe’den Muhammed’in doğumunu müjdeleyen bir sadânın yükselmesi- Bazı suların çekilmesi-Kisrâ sarayının tahtını parçalanması-İranda Mecûsîlere ait ateşin sönmesi-Nice putların devrilip kırılması-Arz ve semanın Peygamber’in gelişini birbirlerine müjdelemeleri-Bir Yahudinin Peygamber’i görüp, yeni bir Peygamberin gelişini müjdelemesi-O gece bütün meliklerin tahtlarının yerle bir olması-Bütün yırtıcı hayvanların firar edip, ıssız bir yerde toplanmaları-O sene dünyadaki bütün kadınların erkek evlat doğurmaları- Daha sonra süt annesi olacak Halime’nin gayptan bir ses duyarak, Muhammed’e süt annesi olacağını müjdelemesi-Peygamber’in Halime’nin memesinin dışında hiçbir memeyi kabul etmemesi vs.) gayet sade ve anlaşılır bir üslup içerisinde takdim edilir.

1d- Der- Beyân-ı Mucizât-ı Fahr-i Risâlet-Penâh:

Yirmi yedi beyitten meydana gelen bu bölüm, Peygamberimiz’in çeşitli mucizelerinden bahsedilir. Hz. Muhammed’e peygamberliğin kırk yaşında verildiği söylenir. O’na ait mucizeler şöyle sıralanır: En büyük mucize Kur’ân-ı Kerim’in inzali-Hz. Muhammed’in sırtındaki peygamberlik mührü, Bütün vücudunun nurla kaplı olduğu, Başının üstündeki bir bulutun kendisini sürekli olarak güneşten koruması, Batınî sırlara vakıf bir hoca olduğu, Bedir savaşında eline alıp savurduğu toprağın küffârı derbeder etmesi, Parmaklarıyla bütün askerlere su dağıtması, Avucundaki bir taşın tesbih çekmesi, Pişirilmiş bir kuzunun dillenmesi, Bir ağaçla selamlaşması, Nice devâsız hastalıklara tabib olması, Uyurken bile normal duyması, Parmaklarıyla ayı ikiye bölmesi, Görme kudretinin uzak veya yakın için eşit olması ve otuz üç bin mucizenin kendilerinden zuhur ettiği söylenir.

5. DER-BEYÂN-I MİRÂC-I HAZRET-İ MUMAMMED

Toplam yüz otuz altı beyit olan bu manzum risâle, Hz. Muhammed’in mirâcıyla ilgili olarak, mesnevî tarzında kaleme alınmıştır. Allah’a hamd, Habibi’ne sayısız salat ve selam ile başlayan manzume, mirâc gecesinin feyiz ve bereketinden bahseder. Cenâb-ı Hakk’ın kâinâtı aşk üzerine yaratması konu edilir. Bütün felekler âleminin bu geceden dolayı sevinç ve neş’esi anlatılır. Peygamberimiz’in Allah’ın kurbiyetine vakıf olduğu sırlar ile, ilm-i ledün hocası olduğu ifade edilir. Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksâ’ya olan yolculuk ile başlayan seyahat, oradan da felekler âlemine ve nihayet en yüksek makam olan Allah’ın makamına kadar sürer. Bu süre içerisinde dokuz kat gökyüzünde karşılaştıkları sırlar ve âlemler gözler önüne serilir. Bazı âyet ve hadislere de telmihte

bulunulan beyitlerde, insan hafızasının şaşıp kaldığı, zahirini idrakten acze düştüğü bu olayı Kâmî, beş vakit namazla idrâk etmeye davet eder:

Kâmî mi'râc it salât-ı hams ile

Kıl selâm-ı Ahmedî zîver-i dile

Bu beş bölüm, bir risâle halinde H.1279 tarihinde basılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa Bölümü, 522/6 ve Kadızade Burhaneddin Bölümü,146/1 numara; ayrıca Millet Kütüphanesi, Mzm. 1414 376 numarada kayıtlıdır.

6. HUTÛT-İ MÛTENEVVÎ'A

Kâmî'nin bu eseri de kaynaklarda zikredilmemektedir. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Bölümü, 9967 numarada kayıtlı, 9 sayfa olan bu risâle ne yazıkki ilgili kütüphanede bulunmamaktadır.

7. KASİDE-İ KAMİSİYYE

Yazma Eserleri bölümünde tavsifi yapılan Kâmî'nin bu eserinin, matbu bir nüshası, aynı kütüphanede Kadızade Burhaneddin, 146/2 numarada (15 sahife ve H.1280 tarihiyle) bulunmaktadır ki her iki nüsha da birbirinin aynıdır. Ayrıca Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Arabî Bölümü, numara 2882'de ve Diyanet Başkanlığı Kütüphanesi numara 28307'de, 1279 tarihini taşıyan nüshaları da bulunmaktadır.

SONUÇ

Yetiştirdiği pek çok öğrencilerle haklı bir şöhretin sahibi olan Muhammed Şaban Kâmî'nin yine te'lif etmiş olduğu manzum ve mensur eserlerle dinî ve tasavvufî edebiyat içinde de mühim bir yer işgal ettiğini söyleyebiliriz. Yaptığımız araştırmalarda Kâmî'nin 12 adet eser te'lif ettiğini tespit ettik. **Mensur eserleri:** Risâle-i Tehniyye, Risâle-i Tıbbiye (Arapça), Redd-i Protestan (Arapça), Asakari'l-Mansuriyye (Arapça), Hallü'l-Müşkilât-Nüzûl-i Îsâ (Arapça), Usûlu Tehânî bi Tevfiki Rabbânî-Risâle-i Tafdiliyye (Arapça), Hutût-i Mütenevvia ve **Manzum eserleri:** 2 adet mevlid, Kâside-i Kamisiyye (Arapça), Hadîka-i Maneviyye, Der-Beyânı Şurutî Kıraat, Der-Beyân-ı Mirâc-ı Hazret-i Muhammed ve Divân.

Çalışmamızda bu eserleri tek tek inceleyerek muhtevası hakkında bilgi vermeğe çalıştık.

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERİM VE ANLAMI , Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını.

e-ACLÛNÎ, İsmail İbn. Muhammed,(1351): Keşfü'l-Hafâ, ve Müzilü'l-İlbâs, Mısır.

AHMED VEFİK PAŞA,(1306): Lehçe-i Osmanî, İstanbul.

AKALIN, L.Sami, (1966): Edebiyat Terimleri Sözlüğü, İstanbul,

AKAY, Hasan,(1995): İslâmî Terimler Sözlüğü, Ankara, İşaret Yayınları.

ALİ EMİRÎ, Diyarbakırlı Bazı Zevatin Terceme-i Halleri, Millet Ktp., Ali Emirî, Manzum bl, nu:750.

----- Esâmî-i Şu‘arâ-yı Âmid, Millet Ktp., Ali Emirî, Manzum bl, nu: 781/1.

-----, (1328): Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid, I , Dersaadet, Matbaa-ı Âmidî.

ARAT, R.Rahmeti,(1965): Eski Türk Şiiri, Ankara.

ASIM EFENDİ(Mütercim),(1305): Kâmus Tercemesi, İstanbul.

BABA, Sefer,(1988): İstılahatı’s-Sufiyye fi Vatan-ı Asliye, Tasavvuf Terimleri, Heten-Keten Yayınevi, İstanbul.

BURSALI MEHMED TAHİR,(1333): Osmanlı Müellifleri, I, II, III, İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit,(1993): Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara.

GÜZEL, Abdurrahman, (tarihsiz): Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara.

-----,(1989): Tekke Şiiri, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı, III(Halk Şiiri), Ankara, Türk Dil Kurumu.

KANAR, Mehmet,(1993): Büyük Farsça-Türkçe Sözlük, İstanbul.

MEHMED SÜREYYA,(1311): Sicill-i Osmânî(Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniye), III, Matbaa-i Âmire, İstanbul. İstanbul.

MUALLİM NÂCÎ,(1987): Lûgat-ı Naci, İstanbul.

MUHAMMED HAMİDULLAH,(1980): İslâm Peygamberi,(trc. Salih Tuğ), İstanbul.

MUHAMMED ŞA‘BAN KÂMÎ,(1279): Der-Beyân-ı Mi‘râc-ı Hazret-i Muhammed, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa, 522/3-7; Kadı Burhaneddin, 146/1-4

-----,(1280): Divân, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa, 522/3-7; Kadızâde Burhaneddin, 146/1-4

-----,(1280): Hâdikâ-i Ma‘neviyye, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa, 522/3-7; Kadı Burhaneddin, 146/1-4

-----,(1280): İbtidâ-i Gazeliyât, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi Tahirağa, 522/3-7; Kadı Burhaneddin, 146/1-4

-----,(1276): Kâside-i Kâmisiiyye, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli 584

-----,(1279-80): Kâside-i Kâmisiiyye, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızade Burhaneddin, 146/2; Millet Kütüphanesi, Ali Emirî, 2882; Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 28307

- ,(1279): Medhiye-i Hasan ve Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 42664
- ,(1298): Mevlid-i Nebî, Diyarbakır İhtisas Kütüphanesi, Yazmalar, 4378/A
- ,(1279): Mevlid-i Şerif, İstanbul
- ,(Trz): Redd-i Protestan, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/1
- ,(Trz): Risaletü'l-Asâkiri'l-Mansuriyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/2
- ,(1252): Risale-i Halli'l-Müşkilât, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, 4517/3
- ,(1279-80): Risale-i Mevlid-i Şerif-i 'İrfâniyye, İstanbul
- ,(Trz): Risale-i Tehniyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/5
- ,(1275): Risâle-i Tıbbiye, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/6
- ,(1258): Usûlü Tehânî Bî Tefviki'r-Rabbânî, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/4
- MUSTAFA AFYONKARAHİSÂRÎ**,(1310): Ahter-i Kebir, İstanbul, Matbaa-i Amire.
- MUTÇALI**, Serdar,(1995): Arapça Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları.
- ÖZÖN**, M.Nihat,(1959): Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İstanbul.
- ÖZTUNA**, Yılmaz,(1969-76): Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi", I, II, III, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PEKOLCAY**, Necla,(1994): İslâmî Türk Edebiyatı, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- ,(1994): İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'ilere Giriş, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- ,(1970): İslâmî Türk Edebiyatı'nın Eski Metinlerinde Sık sık Adı Geçen Şahsiyetler, Diyanet Dergisi, XI, Ankara.
- ,(1997): Mevlid(Vesiletü'n-Necat), Ankara,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- SÜLEYMAN ÇELEBÎ**,(1980): Mevlid(Vesiletü'n-Necat), Nşr. Necla Pekolcay, İstanbul.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ**,(1302-1316): Kamusu'l-A'lâm, İstanbul, Mihran Matbaası.
- ,(1992): Kamûs-i Türkî, İstanbul

ŞENGEL, Ali Rıza,(1979): Türk Mûsikîsi Klasikleri, I-VIII, İlâhiler(hzl. Yusuf Ömürlü) Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

TÖRE, Abdülkadir,(1979): Türk Mûsikisi Klasikleri, İlâhiler,(hzl. Yusuf Ömürlü), Kubbe-
altı Neşriyat, VI, İstanbul.

ULUDAĞ, Süleyman,(1995): Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Marifet Yayınları.

YAKIT, İsmail,(1992): Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, İstanbul, Ötüken Neşriyat.

YAZIR, Mahmud Bedreddin,(1972-89): Kalem Güzeli”, I,II,III, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

YILMAZÇELİK, İbrahim,(1995): XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Diyarbakır, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.